

The Effect of Maternal-infant Interaction-promoting Program on Maternal Responsiveness and Maternal-infant Attachment in First-time Mothers*

Sudhathai Prasong¹, Nittaya Sinsuksai, RN, PhD¹, Nanthana Thananowan, RN, PhD¹, Pharuhas Chanprapaph, MD, MSc²

Abstract

Purpose: This research was designed to examine the effect of the maternal-infant interaction-promoting program on maternal responsiveness and maternal-infant attachment in first-time mothers.

Design: Quasi-experimental research, the posttest only control group design.

Methods: The sample was 51 dyads of healthy first-time mothers and their infants admitted to the postpartum unit at a university hospital in Bangkok. They were divided into the control and the experimental groups with 25 and 26 dyads in each group, respectively. The control group received only routine nursing care. The experimental group received routine nursing care and the maternal-infant interaction-promoting program. Data were collected by using the Personal Data Questionnaire, Maternal Infant Responsiveness Questionnaire, and Maternal Postnatal Attachment Questionnaire. Data were analyzed by descriptive statistics, independent t-test and Mann-Whitney U test.

Main findings: The study results revealed that mothers in the experimental group had a significantly higher mean score of maternal responsiveness and maternal-infant attachment than those in the control group ($Z = -5.878$, $p < .05$ and $t = -6.116$, $p < .05$, respectively) at one month postpartum.

Conclusion and recommendations: The maternal-infant interaction-promoting program during postpartum can enhance the mothers' capability to understand infant cues. Therefore, they can be responsive to their infant's behaviors, resulting in increasing maternal-infant attachment at one month postpartum. Therefore, nurses should be encouraged to use this program to teach new mothers about infant cues and how to respond to their infant cues. Counseling should be provided to mothers who have a problem about reading the infant cues particularly during the first week after discharge from the hospital.

Keywords: first-time mothers, infant cues, maternal-infant attachment, maternal responsiveness

Nursing Science Journal of Thailand. 2020;38(1):60-72

Corresponding Author: Associate Professor Nittaya Sinsuksai, Faculty of Nursing, Mahidol University, Bangkok 10700, Thailand; e-mail: nittaya.sin@mahidol.ac.th

* Master's thesis, Master of Nursing Science Program in Midwifery, Faculty of Nursing and Faculty of Graduate Studies, Mahidol University; and this research is partially supported by The Perinatal Society of Thailand and Graduate Studies of Mahidol University Alumni Association

¹ Faculty of Nursing, Mahidol University, Bangkok, Thailand

² Faculty of Medicine Siriraj Hospital, Mahidol University, Bangkok, Thailand

Received: 21 February 2020 / Revised: 14 March 2020 / Accepted: 16 March 2020

ผลของโปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารกต่อการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก และความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารกในมารดาที่มีบุตรคนแรก*

สุททภัย ประสงค์¹, นิตยา สีนสุกใส, PhD¹, นันทนา ธนาไมวรสณ, PhD¹,
พฤษวิมล จันทรประภาพ, พ.บ. จก.ม.²

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์: เพื่อศึกษาผลของโปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารกต่อการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก และความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารกในมารดาที่มีบุตรคนแรก

รูปแบบการวิจัย: การวิจัยกึ่งทดลอง ประเภทศึกษาสองกลุ่มวัดผลหลังการทดลอง

วิธีดำเนินการวิจัย: กลุ่มตัวอย่างเป็นมารดาที่มีบุตรคนแรก และทารกในหอผู้ป่วยหลังคลอด โรงพยาบาลมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร จำนวน 51 คู่ แบ่งเป็นมารดาและทารกกลุ่มควบคุม 25 คู่ และกลุ่มทดลอง 26 คู่ กลุ่มควบคุมได้รับการพยาบาลตามปกติ ส่วนกลุ่มทดลองได้รับการพยาบาลตามปกติร่วมกับโปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารก เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามข้อมูลส่วนบุคคล แบบสอบถามการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก และแบบสอบถามความรักใคร่ผูกพันของมารดาหลังคลอด วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา การทดสอบค่าที และสถิติแมน-วิทนีย์ ยู

ผลการวิจัย: กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารกและความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารกหลังการทดลอง สูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 1 เดือนหลังคลอด ($Z = 5.878$, $p < .05$ และ $t = 6.116$, $p < .05$ ตามลำดับ)

สรุปและข้อเสนอแนะ: โปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารกในระยะหลังคลอด ช่วยส่งเสริมให้มารดาที่มีบุตรคนแรกสามารถอ่านสื่อสัญญาณทารกที่บอกความต้องการของตนเอง ทำให้มารดาตอบสนองความต้องการของทารกได้ดี เพิ่มความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารกมากกว่าการได้รับการพยาบาลตามปกติ เมื่อทารกอายุ 1 เดือน ดังนั้นพยาบาลสามารถนำโปรแกรมไปใช้เพื่อส่งเสริมให้มารดาที่มีบุตรคนแรกสามารถตอบสนองความต้องการของทารกได้อย่างเหมาะสม และเกิดความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารก และควรให้คำปรึกษามารดาที่มีปัญหาในช่วงแรกหลังจำหน่ายออกจากโรงพยาบาล

คำสำคัญ: มารดาที่มีบุตรคนแรก สื่อสัญญาณทารก ความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารก การตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก

Nursing Science Journal of Thailand. 2020;38(1):60-72

ผู้ประสานงานการเผยแพร่: รองศาสตราจารย์นิตยา สีนสุกใส, คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700, e-mail: nittaya.sin@mahidol.ac.th

* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการผดุงครรภ์ คณะพยาบาลศาสตร์ และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล และงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนบางส่วนจากสมาคมเวชศาสตร์ปริกำเนิดแห่งประเทศไทย และสมาคมศิษย์เก่าบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

¹ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

² คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

วันที่รับบทความ: 21 กุมภาพันธ์ 2563 / วันที่แก้ไขบทความเสร็จ: 14 มีนาคม 2563 / วันที่ตอบรับบทความ: 16 มีนาคม 2563

ความสำคัญของปัญหา

การตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก (maternal responsiveness) เป็นพฤติกรรมที่มารดาแสดงออกเพื่อให้ทารกได้รับสิ่งที่ต้องการ ซึ่งเกิดขึ้นจากการรับรู้ การแปลความหมายสื่อสัญญาณของทารกที่แสดงออกมา¹ หากมารดาสามารถอ่านและแปลความหมายจากสื่อสัญญาณของทารกได้อย่างถูกต้อง จะสามารถตอบสนองความต้องการของทารกได้อย่างเหมาะสมและรวดเร็ว² ช่วยส่งเสริมให้ทารกมีพัฒนาการที่ดีทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และเกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างมารดากับทารก ก่อให้เกิดความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดากับทารก³ ในทางตรงกันข้าม หากมารดาไม่สามารถรับรู้และแปลสื่อสัญญาณทารกได้ถูกต้อง จะส่งผลให้มารดาตอบสนองความต้องการของทารกไม่เหมาะสม ส่งผลให้ทารกมีปฏิกริยาโต้ตอบลดลงจากการที่มารดาไม่เข้าใจความต้องการของตน⁴

ทารกแรกเกิดเป็นวัยแรกเริ่มของชีวิต ยังไม่สามารถช่วยเหลือตนเองในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ และไม่สามารถพูดสื่อสารเพื่อแสดงถึงความต้องการของตนเองได้ จึงแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมและเสียงร้อง เรียกว่าสื่อสัญญาณทารก⁵ ซึ่งสื่อสัญญาณที่ทารกแสดงออกในแต่ละครั้งจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามความต้องการ เช่น การร้องไห้ เป็นสื่อสัญญาณที่แสดงได้หลากหลายความหมาย ทั้งหิว เจ็บปวด ไม่สุขสบายหรือต้องการความสนใจ⁶ ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลใกล้ชิดทารกมากที่สุด คือ มารดา จึงจำเป็นต้องเข้าใจความหมายของสื่อสัญญาณทารกแต่ละประเภท เพื่อที่จะสามารถตอบสนองต่อความต้องการของทารกได้อย่างเหมาะสม⁷

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารก (maternal-infant interaction) เป็นส่วนหนึ่งในการเลี้ยงดูทารก เนื่องจากมารดากับทารกจะแสดงปฏิกริยาโต้ตอบซึ่งกันและกันอย่างเป็นพลวัตรผ่านกิจวัตรประจำวันที่มีมารดาดูแลทารก ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีรูปแบบจำเพาะภายใต้ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนม ลึกซึ้ง และจำเป็นต้องอาศัยระยะเวลาในการสร้างความสัมพันธ์ โดยพฤติกรรมของแต่ละฝ่ายที่แสดงออกมานั้นเป็นพฤติกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจาก

พฤติกรรมของอีกฝ่ายหนึ่ง ทำให้มารดากับทารกเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน⁸ ดังนั้นการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารกอย่างเหมาะสมและการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมารดา-ทารก จะเป็นรากฐานของการสร้างความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารก^{3,9-10}

ความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารก (maternal-infant attachment) เป็นความรู้สึกที่มารดาแสดงออกถึงความรักความห่วงใยต่อทารก มีลักษณะพิเศษ ความรู้สึกผูกพันนี้จะค่อยๆ เกิดขึ้นทีละเล็กทีละน้อยอย่างต่อเนื่อง และจะเพิ่มมากยิ่งขึ้นเมื่อมารดากับทารกมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ทารกเกิดจนถึงช่วงไม่กี่วันแรกๆ หลังคลอด ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญต่อการพัฒนาความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดากับทารก¹¹ ดังนั้นจึงควรส่งเสริมให้มารดามีปฏิสัมพันธ์และตอบสนองความต้องการของทารกได้อย่างเหมาะสมในช่วงเวลานี้ แต่จากการศึกษาพบว่ามารดาที่มีบุตรคนแรกส่วนใหญ่เกิดปัญหาเกี่ยวกับการเลี้ยงดูทารก¹²⁻¹³ เนื่องจากไม่เข้าใจพฤติกรรมของทารก จึงไม่สามารถตอบสนองความต้องการของทารกได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งต้องปรับตัวต่อบทบาทใหม่ของการเป็นมารดา จึงมีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาในการสร้างปฏิสัมพันธ์และการกระตุ้นพัฒนาการของทารก¹²

จากการศึกษาเกี่ยวกับความต้องการการช่วยเหลือของมารดาหลังคลอดที่มีบุตรคนแรก พบว่าต้องการข้อมูล การเลี้ยงดูทารก การแปลความหมายของพฤติกรรมทารก การตอบสนองความต้องการของทารก ต้องการทราบสาเหตุของการร้องไห้ วิธีการลอบโยนทารก และการดูแลช่วยเหลือจากบุคคลากรด้านสุขภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 1 สัปดาห์แรกหลังจากจำหน่ายออกจากโรงพยาบาล เนื่องจากเป็นช่วงที่มารดาต้องกลับไปเลี้ยงดูทารกด้วยตนเองที่บ้าน ซึ่งมารดาบางรายเกิดความไม่มั่นใจหรือเกิดปัญหาในการเลี้ยงดูทารก¹²

จากปัญหาดังกล่าวทำให้มารดามีความวิตกกังวลและความเครียดจากการที่ไม่เข้าใจความต้องการของบุตร และจากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาการศึกษาเกี่ยวกับผลของโปรแกรมส่งเสริมความสามารถในการรับรู้และการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก¹⁴

การส่งเสริมความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดากับทารก¹⁵ โดยวัดผลด้านการรับรู้พฤติกรรมของทารกและความรักใคร่ของผูกพันระหว่างมารดากับทารกที่หลังคลอด 1 และ 2 วันตามลำดับ ซึ่งเป็นผลลัพธ์ระยะสั้นและการวัดผลลัพธ์ด้านการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารกและความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารกยังไม่ครอบคลุมถึงสื่อสัญญาณทารกประเภทต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นการศึกษาที่ใช้การสื่อสารแบบทางเดียว และยังไม่มีการศึกษาที่ให้การดูแลต่อเนื่องไปจนถึงภายหลังจำหน่ายออกจากโรงพยาบาล ดังนั้นผู้วิจัยจึงพัฒนารูปแบบโปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารก ให้มีเนื้อหาครอบคลุมสื่อสัญญาณทารกทุกประเภท ใช้การสื่อสารแบบสองทาง เพื่อให้มั่นใจได้ว่ามารดาสามารถอ่านและแปลความหมายสื่อสัญญาณทารกได้ถูกต้องภายหลังจำหน่ายออกจากโรงพยาบาล และวัดผลระยะยาวขึ้นเป็น 1 เดือน โปรแกรมประกอบด้วย 1) ให้ความรู้เกี่ยวกับการอ่านสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองความต้องการของทารก 2) ดูแลช่วยเหลือมารดาในการอ่านสื่อสัญญาณและตอบสนองความต้องการของทารก 3) เปิดโอกาสให้มารดาสามารถโทรศัพท์ปรึกษาเกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองความต้องการของทารกได้ในช่วงสัปดาห์แรกหลังจำหน่ายออกจากโรงพยาบาล

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาผลของโปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารกต่อการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก และความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารกในมารดาที่มีบุตรคนแรก

สมมติฐานการวิจัย

1. กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยการตอบสนองความต้องการของทารกมากกว่ากลุ่มควบคุม เมื่อทารกอายุ 1 เดือน
2. กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารกมากกว่ากลุ่มควบคุม เมื่อทารกอายุ 1 เดือน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (quasi-experimental research design) ประเภทการวิจัยสองกลุ่มวัดผลหลังการทดลอง (the posttest only control group design)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้เป็นมารดาหลังคลอดบุตรคนแรกที่มีสุขภาพแข็งแรง พักฟื้นในหอผู้ป่วยหลังคลอดและพบบุตรมาตรวจสุขภาพเมื่ออายุ 1 เดือน ที่คลินิกสุขภาพเด็กดี โรงพยาบาลมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบสะดวก (convenience sampling) โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก (inclusion criteria) ดังนี้ 1) มารดาหลังคลอดบุตรคนแรก อายุ 20 ปีขึ้นไป 2) คลอดปกติ เมื่ออายุครรภ์ 37-42 สัปดาห์ 3) ไม่มีภาวะแทรกซ้อนรุนแรงในระยะคลอดและระยะหลังคลอด 4) วางแผนเลี้ยงบุตรด้วยตนเองอย่างน้อย 1 เดือนหลังคลอด 5) สามารถพูดสื่อสารและอ่านภาษาไทยได้ 6) ทารกแรกเกิดมีสุขภาพแข็งแรง ไม่มีภาวะพิการแต่กำเนิด สำหรับเกณฑ์การคัดออก (exclusion criteria) คือ เป็นมารดาเลี้ยงเดี่ยว

การกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่าง ใช้อำนาจการทดสอบ (power analysis) ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป G*Power analysis 3.1.9.2 กำหนดระดับนัยสำคัญเท่ากับ .05 อำนาจการทดสอบ เท่ากับ .80 ส่วนค่าขนาดอิทธิพล (effect size: d) คำนวณค่า d จากสูตรของ Glass¹⁶ ดังนี้

$$d = \frac{|\bar{X}_E - \bar{X}_C|}{SD_C}$$

เมื่อ d คือ ค่าขนาดอิทธิพล คำนวณจากงานวิจัยที่มีลักษณะใกล้เคียงกันของ มนต์ตรา พันธุ์พัก, ศรีสมร ภูมณสกุล และอรพินธ์ เจริญผล¹⁷ โดยค่า \bar{X}_E คือ คะแนนเฉลี่ยความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดากับทารกของกลุ่มทดลอง ซึ่งมีค่าเท่ากับ 49.30 คะแนน \bar{X}_C คือ คะแนนเฉลี่ยความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดากับทารกของกลุ่มควบคุม มีค่าเท่ากับ 43.23 คะแนน และ SD_C คือ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มควบคุม มีค่าเท่ากับ 5.02

เมื่อแทนค่าสูตร จะได้ค่าขนาดอิทธิพล เท่ากับ 1.21 ดังนั้นจึงเลือกใช้ $d = .80$ ซึ่งถือเป็นค่าขนาดอิทธิพลขนาดใหญ่ของการทดสอบที่¹⁸ คำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างได้กลุ่มละ 21 คน และเพื่อป้องกันกลุ่มตัวอย่างสูญหายจึงเพิ่มจำนวนขนาดของกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 20 ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด เป็นมารดาที่ทารกจำนวน 52 คู่ แบ่งเป็นกลุ่มควบคุมจำนวน 26 คู่ และกลุ่มทดลองจำนวน 26 คู่ แต่ในระหว่างเก็บข้อมูลมารดาในกลุ่มควบคุม จำนวน 1 ราย ไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองจนครบ 1 เดือน หลังคลอดได้ จึงยุติการเป็นกลุ่มตัวอย่าง ดังนั้นกลุ่มควบคุม จึงมีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 25 คู่

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือวิจัยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย และเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย เครื่องมือ 3 ชุด ได้แก่

1. โปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารก ผู้วิจัยสร้างโปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารก จากกรอบแนวคิดของ Barnard¹⁹ ประกอบด้วย กิจกรรม ดังนี้

ครั้งที่ 1 ระยะเวลา 12-24 ชั่วโมงหลังคลอด ให้ความรู้เกี่ยวกับการอ่านสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก เป็นรายกลุ่ม

ครั้งที่ 2 ระยะเวลา 24-72 ชั่วโมงหลังคลอด ให้ความช่วยเหลือกลุ่มตัวอย่างในการฝึกปฏิบัติอ่านสื่อสัญญาณทารก และตอบสนองต่อความต้องการของทารก เป็นรายบุคคล

ครั้งที่ 3 ช่วงสัปดาห์แรกหลังจำหน่ายกลับบ้าน เปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างโทรศัพท์ปรึกษาปัญหา

2. สื่อวีดิทัศน์ เรื่อง สื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารกเป็นวีดิทัศน์ มีความยาวประมาณ 8 นาที ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรม ประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับ ความหมายของสื่อสัญญาณทารก ประเภทของสื่อสัญญาณทารก ความหมายของการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก และการตอบสนองความต้องการของทารกตาม

สื่อสัญญาณ ใช้ในการให้ความรู้แก่มารดาในการทำกิจกรรมครั้งที่ 1

3. คู่มือ เรื่อง สื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก เป็นเอกสารสิ่งพิมพ์ มีเนื้อหาสอดคล้องกับสื่อวีดิทัศน์ ใช้ในการให้ความรู้เกี่ยวกับการอ่านสื่อสัญญาณทารกในการทำกิจกรรมครั้งที่ 1 มอบให้มารดาได้อ่านหลังจากดูวีดิทัศน์ เพื่อทบทวนความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองความต้องการของทารก

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย เครื่องมือ 3 ชุด ได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนบุคคลและแบบบันทึกข้อมูลการคลอด ผู้วิจัยสร้างขึ้น แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ข้อมูลส่วนบุคคลของมารดาและข้อมูลการคลอด ข้อมูลส่วนบุคคล ประกอบด้วย อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ สถานภาพสมรส ลักษณะครอบครัว การวางแผนการตั้งครรภ์ ผู้ช่วยเหลือในการเลี้ยงดูทารก และการได้รับความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมสัมพันธ์ภาพระหว่างมารดา-ทารก สำหรับข้อมูลการคลอด ประกอบด้วย น้ำหนักทารกแรกเกิด และคะแนน APGAR ซึ่งผู้วิจัยคัดลอกจากเวชระเบียน

2. แบบสอบถามการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก สร้างขึ้นโดย Amankwaa และคณะ²⁰ แปลเป็นภาษาไทยโดย จีรินดา อ่อนเจริญ และคณะ²¹ ใช้เพื่อประเมินความสามารถในการรับรู้ แปลความหมาย และตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารก รวมถึงความรู้สึกยากลำบากของมารดาในการตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารก ประกอบด้วยคำถามจำนวน 22 ข้อ คำตอบเป็นแบบมาตรวัดประมาณค่า (rating scale) 5 ระดับ สำหรับข้อคำถามเชิงบวก มีคำตอบตั้งแต่ ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง (1 คะแนน) ถึงเห็นด้วยอย่างยิ่ง (5 คะแนน) และกลับค่าคะแนนสำหรับข้อคำถามเชิงลบ พิสัยคะแนนอยู่ระหว่าง 22-110 คะแนน คะแนนรวมสูง แสดงว่ามารดามีการตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารกได้ดี คะแนนรวมต่ำ แสดงว่ามารดามีการตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารกไม่ได้

3. แบบสอบถามความรักใคร่ผูกพันของมารดา

หลังคลอด สร้างขึ้นโดย Condon และ Corkindale²² ในปี ค.ศ. 1998 และ Condon²³ นำมาปรับปรุงใหม่ ในปี ค.ศ. 2015 แปลเป็นภาษาไทยโดยผู้วิจัย โดยใช้เทคนิคการแปลย้อนกลับ (back-translation) เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความรู้สึกใคร่ผูกพันของมารดาหลังคลอดที่มีต่อบุตร แบ่งเป็น 3 ด้าน คือ 1) คุณภาพของความรักใคร่ผูกพันที่มีต่อทารก 2) การปราศจากความมั่งร้ายต่อทารก 3) ความภาคภูมิใจในระดับปฏิสัมพันธ์ของตนเองกับทารก ประกอบด้วยคำถาม จำนวน 19 ข้อ ให้เลือกตอบเพียง 1 คำตอบ โดยมีตัวเลือกทั้งแบบ 2, 3, 4 และ 5 ตัวเลือก มีเกณฑ์การให้คะแนนแตกต่างกันเป็นรายข้อ พิสัยคะแนนอยู่ระหว่าง 19-95 คะแนน คะแนนรวมสูง แสดงว่ามารดา มีความรู้สึกใคร่ผูกพันต่อทารกในระดับมาก สามารถปรับตัวเพื่อสร้างสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารกได้ดี คะแนนรวมต่ำ แสดงว่ามารดาไม่มีความรู้สึกใคร่ผูกพันต่อทารกในระดับน้อยหรือมีปัญหาด้านสัมพันธ์ภาพ

ผู้วิจัยตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย โดยนำสื่อวิธีทัศน์และคู่มือเรื่อง สื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก แบบสอบถามการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก และแบบสอบถามความรักใคร่ผูกพันของมารดาหลังคลอด ไปตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (content validity) โดยเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน พบว่ามีดัชนีความตรงเชิงเนื้อหา (content validity index) เท่ากับ 1, 1, .96 และ .97 ตามลำดับ และผู้วิจัยได้คำนวณหาค่าความเชื่อมั่น (reliability) ของแบบสอบถามการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก โดยนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คู่ ได้ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาคเท่ากับ .88 จึงนำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดในงานวิจัยจำนวน 51 คู่ และคำนวณหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบาคได้เท่ากับ .87 สำหรับแบบสอบถามความรักใคร่ผูกพันของมารดาหลังคลอด ผู้วิจัยได้นำไปใช้ทดสอบซ้ำห่างกัน 2 สัปดาห์ (test-retest reliability) กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คู่ ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .90

การพิทักษ์สิทธิ์กลุ่มตัวอย่าง

โครงการวิจัยนี้ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการ

จริยธรรมการวิจัยในคน คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล (COA no. Si 338/2019) ผู้วิจัยคำนึงถึงสิทธิของกลุ่มตัวอย่างโดยเปิดโอกาสให้มารดาตัดสินใจในการเข้าร่วมการวิจัยด้วยตนเอง และชี้แจงให้ทราบว่า มีสิทธิในการตอบรับหรือปฏิเสธโดยไม่มีผลกระทบต่อ การบริการหรือการรักษาใดๆ ข้อมูลทั้งหมดจะถูกเก็บเป็นความลับ ไม่ระบุชื่อลงในแบบสอบถาม และสามารถแจ้งความประสงค์ออกจากการเป็นกลุ่มตัวอย่างได้หากรู้สึกไม่สบายใจ ผลการวิจัยนำเสนอในภาพรวม

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยในกลุ่มควบคุม ก่อนกลุ่มทดลอง เพื่อป้องกันการปนเปื้อนที่อาจเกิดจากการแพร่กระจายข้อมูลระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง โดยเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนมิถุนายน ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2562 มีขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัยในแต่ละกลุ่ม ดังนี้

กลุ่มควบคุม ได้รับการดูแลตามปกติจากเจ้าหน้าที่ประจำหอผู้ป่วยหลังคลอด ดังนี้

ระยะ 12-24 ชั่วโมงหลังคลอด

ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนบุคคลและคัดลอกข้อมูลการคลอดจากเวชระเบียนลงในแบบบันทึกข้อมูลการคลอด ใช้เวลาประมาณ 15 นาที พยาบาลประจำหอผู้ป่วยหลังคลอดจะให้ความรู้แก่กลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวหลังคลอด การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และอาการผิดปกติที่ควรมาพบแพทย์ เป็นรายกลุ่มผ่านสื่อวิธีทัศน์ ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง

ระยะ 24-72 ชั่วโมงหลังคลอด

ช่วงเช้าเจ้าหน้าที่ประจำหอผู้ป่วยพากลุ่มตัวอย่างไปหน่วยวางแผนครอบครัวเพื่อรับคำแนะนำเกี่ยวกับการคุมกำเนิดหลังคลอดรายบุคคล ช่วงบ่ายพยาบาลประจำหอผู้ป่วยสาธิตการอาบน้ำทารกและให้มารดาฝึกอาบน้ำบุตรของตนเองเป็นรายกลุ่ม และพยาบาลทบทวนความรู้ก่อนจำหน่ายกลับบ้านเกี่ยวกับการดูแลตนเองและทารก การรับประทานยา อาการผิดปกติที่ควรมาพบแพทย์และ การมาตรวจตามนัด ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง

กลุ่มทดลอง ได้รับการดูแลตามปกติจากเจ้าหน้าที่ประจำหอผู้ป่วยหลังคลอดร่วมกับโปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารก ดังนี้

ครั้งที่ 1 (ระยะ 12-24 ชั่วโมงหลังคลอด)

ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสัมภาษณ์ข้อมูลส่วนบุคคลและคัดลอกข้อมูลการคลอดจากเวชระเบียนลงในแบบบันทึกข้อมูลการคลอดใช้เวลาประมาณ 15 นาที จากนั้นผู้วิจัยให้ความรู้เกี่ยวกับการอ่านสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองความต้องการของทารกเป็นรายกลุ่ม โดยให้กลุ่มตัวอย่างดูวีดิทัศน์เรื่อง “สื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก” มีความยาวประมาณ 8 นาที ภายหลังกูสื่อวีดิทัศน์จบผู้วิจัยสรุปเนื้อหาและเปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างสอบถามข้อสงสัย จากนั้นแจกคู่มือเรื่อง “สื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก” ซึ่งมีเนื้อหาสอดคล้องกับสื่อวีดิทัศน์เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างสามารถนำกลับไปทบทวนความรู้ได้ด้วยตนเอง ใช้เวลาประมาณ 30 นาที

ครั้งที่ 2 (ระยะ 24-72 ชั่วโมงหลังคลอด)

ผู้วิจัยให้ความช่วยเหลือกลุ่มตัวอย่างในการฝึกอ่านสื่อสัญญาณทารกและตอบสนองความต้องการของทารกเป็นรายบุคคล โดยประเมินความสามารถของกลุ่มตัวอย่างในการรับรู้สื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองความต้องการของทารกก่อน กล่าวคำชมเชยหากกลุ่มตัวอย่างสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างไม่สามารถตอบสนองความต้องการของทารกได้ถูกต้องผู้วิจัยช่วยเหลือโดยแนะนำให้สังเกตพฤติกรรมของทารก ร่วมกับทบทวนสื่อสัญญาณทารก และวิธีการตอบสนองความต้องการของทารกตามคู่มือที่แจกให้ใช้เวลาประมาณ 60 นาที

ครั้งที่ 3 (ระยะ 1 สัปดาห์หลังจากจำหน่าย)

ผู้วิจัยเปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างโทรศัพท์ปรึกษาปัญหาเกี่ยวกับการอ่านสื่อสัญญาณทารก และการตอบสนองต่อความต้องการของทารกได้ในช่วงสัปดาห์แรกหลังจำหน่ายกลับบ้าน หากกลุ่มตัวอย่างไม่ได้โทรศัพท์ปรึกษาผู้วิจัยใน 6 วันแรกหลังจำหน่ายกลับบ้าน ผู้วิจัยจะโทรศัพท์สอบถามปัญหาเกี่ยวกับการอ่านสื่อสัญญาณทารกและการตอบ

สนองต่อความต้องการของทารกในวันที่ 7 หลังจำหน่ายใช้เวลาประมาณ 5-15 นาที

ระยะ 1 เดือนหลังคลอด

เมื่อกลุ่มตัวอย่างพบบุตรมาตรวจตามนัดทารกอายุ 1 เดือน ผู้ช่วยวิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากทั้งกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง โดยแจกแบบสอบถามการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก และแบบสอบถามความรักใคร่ผูกพันของมารดาหลังคลอดใช้เวลาในการตอบแบบสอบถามประมาณ 15 นาที หลังจากนั้นผู้วิจัยเข้าพบบุตรมาเพื่อกล่าวคำขอบคุณและแจ้งสิ้นสุดงานวิจัย สำหรับกลุ่มควบคุมจะได้รับการดูวีดิทัศน์และแจกคู่มือเรื่อง สื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองความต้องการของทารก ภายหลังจากตอบแบบสอบถาม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยข้อมูลส่วนบุคคลใช้สถิติเชิงพรรณนา ทดสอบความแตกต่างของคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สถิติไคสแควร์ (chi-square test) และการทดสอบของฟิชเชอร์ (Fisher's exact test) เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารกระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองด้วยสถิติแมน-วิทนี ยู (Mann-Whitney U) เนื่องจากข้อมูลมีการแจกแจงไม่เป็นโค้งปกติ และเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารกระหว่างกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองด้วยการทดสอบที (independent t-test)

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยประกอบด้วย 2 ส่วน ส่วนที่ 1 ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็นข้อมูลส่วนบุคคลและผลการคลอด ส่วนที่ 2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลคะแนนการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก และคะแนนความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารก

1. ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ผลการเปรียบเทียบข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลการคลอดของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม พบว่าข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ .05 ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลการคลอดของมารดาในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม (N = 51)

ข้อมูลส่วนบุคคล และข้อมูลการคลอด	กลุ่มทดลอง (n = 26)		กลุ่มควบคุม (n = 25)		ค่าสถิติ	p
	n (%)	\bar{X} (SD)	n (%)	\bar{X} (SD)		
อายุ		26.62 (5.37)		24.96 (3.54)	1.304	.20 ¹
ระดับการศึกษา					-	.66 ²
ประถมศึกษา	3 (11.5)		2 (8.0)			
มัธยมศึกษาต้น	3 (11.5)		4 (16.0)			
มัธยมศึกษาปลาย / ปวช.	11 (42.3)		12 (48.0)			
อนุปริญญา / ปวส.	1 (3.8)		3 (12.0)			
ปริญญาตรีหรือสูงกว่า	8 (30.8)		4 (16.0)			
อาชีพ					-	.36 ²
พนักงานบริษัท	6 (23.1)		6 (24.0)			
ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย	2 (7.7)		3 (12.0)			
รับจ้าง / ลูกจ้าง	4 (15.4)		8 (32.0)			
แม่บ้าน	14 (53.8)		8 (32.0)			
รายได้ของครอบครัว		22,538.46 (7,778.08)		23,740.00 (6,790.19)	- .587	.56 ¹
ความเพียงพอของรายได้					.545	.46 ³
เพียงพอ	21 (80.8)		18 (72.0)			
ไม่เพียงพอ	5 (19.2)		7 (28.0)			
ลักษณะของครอบครัว					1.025	.31 ³
ครอบครัวเดี่ยว	6 (23.1)		9 (36.0)			
ครอบครัวขยาย	20 (76.9)		16 (64.0)			
การวางแผนการตั้งครรภ์					.071	.79 ³
วางแผน	20 (76.9)		20 (80.0)			
ไม่ได้วางแผน	6 (23.1)		5 (20.0)			
ผู้ช่วยในการเลี้ยงดูทารก					-	.42 ²
มี	24 (92.3)		21 (84.0)			
ไม่มี	2 (7.7)		4 (16.0)			
เพศทารก					.015	.90 ³
ชาย	11 (42.3)		11 (44.0)			
หญิง	15 (57.7)		14 (56.0)			
น้ำหนักทารกแรกเกิด		2,983.08 (324.07)		2,947.20 (315.89)	.400	.69 ¹
APGAR นาทีที่ 1		8.69 (.47)		8.64 (.49)	.389	.70 ¹
APGAR นาทีที่ 5		9.81 (.40)		9.84 (.37)	- .297	.77 ¹

¹ t-test, ² Fisher's exact test, ³ Chi-square test

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 ผลการวิเคราะห์คะแนนการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารกเมื่ออายุ 1 เดือน พบว่ากลุ่มทดลองมีคะแนนอยู่ในช่วง 91-110 คะแนน คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 101.73 คะแนน (SD = 5.29) กลุ่มควบคุมมีคะแนนอยู่ในช่วง 69-98 คะแนน คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 85.88 คะแนน (SD = 6.30) นำไปทดสอบข้อตกลงเบื้องต้น

ของสถิติที่พบว่า ข้อมูลมีการแจกแจงไม่เป็นโค้งปกติ จึงใช้สถิตินอนพารามेटริกซ์ (nonparametric statistics) แมน-วิทนีย์ ยู ในการวิเคราะห์พบว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก เมื่อทารกอายุ 1 เดือน มากกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($Z = 5.878, p < .001$) ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารกระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม เมื่อทารกอายุ 1 เดือน (N = 51)

คะแนน	กลุ่มทดลอง (n = 26)		กลุ่มควบคุม (n = 25)		Z	p
	Min-Max	\bar{X} (SD)	Min-Max	\bar{X} (SD)		
การตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก	91-110	101.73 (5.29)	69-98	85.88 (6.30)	5.878	< .001

2.2 ผลการวิเคราะห์คะแนนความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารก เมื่อทารกอายุ 1 เดือนพบว่ากลุ่มทดลองมีคะแนนอยู่ในช่วง 78.30-94.00 คะแนน คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 89.23 คะแนน (SD = 4.15) กลุ่มควบคุมมีคะแนนอยู่ในช่วง 72.70-89.40 คะแนน

คะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 81.57 คะแนน (SD = 4.79) เมื่อทดสอบด้วยสถิติที พบว่ากลุ่มทดลองมีความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารกมากกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = 6.116, p < .001$) ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารก ระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม เมื่อทารกอายุ 1 เดือน (N = 51)

คะแนน	กลุ่มทดลอง (n = 26)		กลุ่มควบคุม (n = 25)		t	p
	Min-Max	\bar{X} (SD)	Min-Max	\bar{X} (SD)		
ความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารก	78.30-94.00	89.23 (4.15)	72.70-89.40	81.57 (4.79)	6.116	< .001

การอภิปรายผล

ผลการศึกษาในครั้งนี้พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ได้รับโปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารกกับการพยาบาลตามปกติ มีคะแนนเฉลี่ยการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารกและคะแนนเฉลี่ยความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารก เมื่อทารกอายุ 1 เดือน มากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ได้รับการพยาบาลตามปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .05$) หมายความว่า โปรแกรม

ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารกกับการพยาบาลตามปกติ ช่วยส่งเสริมให้มารดาที่มีบุตรคนแรกสามารถตอบสนองต่อความต้องการของทารกได้ดีและมีความรักใคร่ผูกพันกับทารกมากกว่าการได้รับการพยาบาลตามปกติเพียงอย่างเดียว ซึ่งสามารถอภิปรายได้ดังนี้

โปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารก ประกอบด้วย กิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับการอ่านสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความ

ต้องการของทารก ให้ความช่วยเหลือกลุ่มตัวอย่างในการฝึกอ่านสื่อสัญญาณทารกและตอบสนองต่อความต้องการของทารก และเปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างโทรศัพท์ปรึกษาปัญหาในช่วงสัปดาห์แรกหลังจำหน่ายกลับบ้าน ทำให้กลุ่มตัวอย่างมีคุณลักษณะตามกรอบแนวคิดของ Barnard¹⁹ คือ ไวต่อสื่อสัญญาณทารก สามารถบรรเทาความไม่สุขสบายของทารก และให้การเลี้ยงดูเพื่อส่งเสริมการเจริญเติบโตของทารก จึงทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมารดากับทารก ส่งผลให้มารดาและทารกเกิดการเรียนรู้พฤติกรรมซึ่งกันและกัน ทารกเกิดความรู้สึกไว้วางใจมารดาและเกิดสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน ซึ่งสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันนี้เป็นรากฐานของการพัฒนาให้เกิดความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารก

การให้ความรู้เกี่ยวกับการอ่านสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารกโดยใช้สื่อวีดิทัศน์ที่ให้ความรู้สึกใกล้เคียงกับสถานการณ์จริงจากการแสดงภาพเคลื่อนไหว ทำให้กลุ่มตัวอย่างรับรู้ข้อมูลผ่านการมองเห็นและการได้ยิน เนื่องจากมนุษย์จะเรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทางตาร้อยละ 83 และประสาทสัมผัสทางหูร้อยละ 11 ดังนั้นการให้ความรู้ผ่านทางสื่อวีดิทัศน์จึงช่วยส่งเสริมให้กลุ่มตัวอย่างเกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมและเห็นภาพที่ชัดเจน²⁴ สอดคล้องกับผลการวิจัยที่ผ่านมาของ เพชรสมร จันทระเสนา¹⁴ ที่ศึกษาความสามารถในการรับรู้และการตอบสนองต่อสื่อสัญญาณของทารกแรกเกิดในมารดาหลังคลอดครั้งแรก พบว่าการให้ความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกผ่านสื่อวีดิทัศน์ ช่วยให้มารดาและทารกอายุ 1 วัน มีคะแนนเฉลี่ยการรับรู้และการตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารกมากกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .001$)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้มอบคู่มือสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองความต้องการของทารกให้แก่มารดาทุกกลุ่มทดลอง โดยเนื้อหาภายในคู่มือมีความสอดคล้องกับสื่อวีดิทัศน์และมีรูปภาพประกอบการแสดงพฤติกรรมของทารกในแต่ละสื่อสัญญาณ เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างสามารถอ่านทบทวนเนื้อหา และเป็นการกระตุ้นความจำ ส่งเสริมให้เกิดความคงทนของความรู้ สอดคล้องกับผลการศึกษา

ของ ปิยะนันท์ โพธิชัย และพัชราภรณ์ เจริญวิทย์²⁵ ที่ศึกษาพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์ของครอบครัวที่มีบุตรคนแรกที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับทารกผ่านสื่อวีดิทัศน์ พร้อมทั้งแจกคู่มือการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์กับทารกพบว่า ครอบครัวกลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์กับทารกเมื่อทารกอายุ 4 สัปดาห์ มากกว่าครอบครัวกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .001$)

การให้ความช่วยเหลือกลุ่มตัวอย่างในการดูแลทารกซึ่งให้เห็นสื่อสัญญาณที่ทารกแสดงออกและตอบสนองต่อความต้องการของทารกเป็นรายบุคคลจากสถานการณ์จริงเป็นการช่วยส่งเสริมให้กลุ่มตัวอย่างเกิดความเข้าใจและมั่นใจในการตอบสนองต่อความต้องการของทารกมากยิ่งขึ้น ทำให้กลุ่มตัวอย่างเกิดการเรียนรู้ได้ดี เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างแต่ละรายมีความสามารถในการรับรู้สื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองความต้องการของทารกที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นการช่วยเหลือกลุ่มตัวอย่างเป็นรายบุคคล จึงทำให้สามารถช่วยเหลือและให้คำแนะนำได้อย่างตรงประเด็น

นอกจากนี้ ในช่วงสัปดาห์แรกหลังจำหน่ายกลับบ้าน ผู้วิจัยเปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างโทรศัพท์ปรึกษาปัญหาเกี่ยวกับการอ่านสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองต่อความต้องการของทารก เนื่องจากระยะหลังจำหน่ายกลับบ้านเป็นระยะที่กลุ่มตัวอย่างต้องเผชิญการเลี้ยงลูกด้วยตนเอง โดยปราศจากความช่วยเหลือจากบุคลากรทางสุขภาพ ถึงแม้กลุ่มตัวอย่างจะได้รับรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูทารกจากพยาบาลในขณะที่อยู่ที่หอผู้ป่วยหลังคลอด แต่ระยะเวลาในการอยู่โรงพยาบาลเป็นระยะเวลาสั้นๆ เพียง 48-72 ชั่วโมงหลังคลอด อาจทำให้กลุ่มตัวอย่างบางรายเกิดความไม่มั่นใจหรือเกิดปัญหาในการเลี้ยงดูทารกเมื่อกลับบ้าน จึงต้องการความช่วยเหลือติดตามจากบุคลากรทางการแพทย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสัปดาห์แรกหลังจากจำหน่ายกลับบ้าน¹² ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้พบว่า 4 วันแรกหลังจำหน่ายกลับบ้าน เป็นช่วงที่กลุ่มตัวอย่างโทรศัพท์ปรึกษาผู้วิจัยมากที่สุด โดยปัญหาที่พบมาก คือ กลุ่มตัวอย่างไม่สามารถแปลความหมายพฤติกรรมการร้องไห้ของทารกได้ว่าทารกต้องการอะไร

จำนวน 5 ราย คิดเป็นร้อยละ 50 ของจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่โทรศัพท์มาปรึกษา

จะเห็นได้ว่าในทุกๆ กิจกรรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นช่วยให้กลุ่มตัวอย่างสามารถรับรู้สื่อสัญญาณทารกและตอบสนองต่อความต้องการของทารกได้ถูกต้อง ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและความรู้สึกที่ดีต่อกันนี้เพิ่มพูนขึ้นในทุกๆ วัน ประกอบกับการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเริ่มดำเนินโปรแกรมในระยะ 12 ชั่วโมงหลังคลอด ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีความเหมาะสมในการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดากับทารก เป็นช่วงเวลาสำคัญที่ทั้งมารดาและทารกมีความไวต่อความรู้สึกใคร่ผูกพันต่อกัน และความรักใคร่ผูกพันจะเพิ่มมากยิ่งขึ้นเมื่อมารดากับทารกมีปฏิสัมพันธ์และตอบสนองต่อกันในช่วงวันแรกๆ หลังคลอด ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Klaus และ Kennell¹¹ ที่กล่าวว่าพฤติกรรมที่ช่วยพัฒนาความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดากับทารกที่สำคัญที่สุด คือ การที่มารดาสนใจที่จะสัมผัสโอบกอด ดูแลทารกของตนด้วยความทะนุถนอมและอ่อนโยนในขณะที่มีปฏิสัมพันธ์กัน และผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ อีริยา เนาวโคอักษร, บุษกรพันธ์เมธาฤทธิ์ และมยุรี นภาพรรณสกุล¹⁵ ที่ศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาที่มีบุตรคนแรกกับทารก โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองต่อความต้องการของทารกผ่านสื่อวีดิทัศน์ และแจกคู่มือการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดากับทารกให้กับกลุ่มทดลอง ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มทดลองที่ได้รับโปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดากับทารก มีคะแนนเฉลี่ยความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดากับทารกที่ 48 ชั่วโมงหลังคลอด มากกว่ากลุ่มควบคุมที่ไม่ได้รับโปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($t = -8.95, p < .001$)

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุปได้ว่า โปรแกรมส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา-ทารก โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก

ในระยะหลังคลอด ช่วยให้มารดาที่มีบุตรคนแรกกับทารกมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม สามารถช่วยส่งเสริมให้มารดาอ่านสื่อสัญญาณทารกและตอบสนองต่อความต้องการของทารกได้ดี เพิ่มความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารกมากกว่าการได้รับการพยาบาลตามปกติ เมื่อทารกอายุ 1 เดือน จึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

ด้านการปฏิบัติการพยาบาล

1. พยาบาลสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นรูปแบบในการสอน เรื่องสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารกในมารดาที่มีบุตรคนแรก เพื่อส่งเสริมให้เกิดการตอบสนองต่อความต้องการของทารกที่เหมาะสมและเกิดความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารก

2. ควรเปิดบริการให้คำปรึกษามารดาที่มีปัญหาในช่วง 1 สัปดาห์แรก หลังจำหน่ายออกจากโรงพยาบาล

ด้านการบริหารการพยาบาล

1. ควรจัดฝึกอบรมเกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกประเภทต่างๆ แก่บุคลากรพยาบาล เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารกอย่างถูกต้อง และสามารถนำไปแนะนำให้กับมารดาหลังคลอดต่อไปได้

2. ควรนำวีดิทัศน์ เรื่อง “สื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก” เผยแพร่ผ่านทางอินเทอร์เน็ต เพื่อให้มารดาหรือผู้ที่สนใจสามารถเข้าชมได้

ด้านการวิจัยทางการพยาบาล

1. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารกและความรักใคร่ผูกพันระหว่างมารดา-ทารกในมารดาในกลุ่มเสี่ยงอื่นๆ เช่น มารดาเลี้ยงเดี่ยว มารดาวัยรุ่น หรือมารดาที่คลอดบุตรก่อนกำหนด เป็นต้น

2. ควรมีการศึกษาติดตามทารกที่มารดาได้รับความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองของมารดาต่อความต้องการของทารก ในระยะยาว เช่น 6 เดือน หรือ 1 ปี เป็นต้น

References

1. Shin H, Park YJ, Kim MJ. Predictors of maternal sensitivity during the early postpartum period. *J Adv Nurs*. 2006;55(4):425-34. doi: 10.1111/j.1365-2648.2006.03943.x.
2. Leigh P, Nievar MA, Nathans L. Maternal sensitivity and language in early childhood: a test of the transactional model. *Percept Mot Skills*. 2011;113(1):281-99. doi: 10.2466/10.17.21.28.PMS.113.4.281-299.
3. Shin H, Park YJ, Ryu H, Seomun GA. Maternal sensitivity: a concept analysis. *J Adv Nurs*. 2008;64(3):304-14. doi: 10.1111/j.1365-2648.2008.04814.x.
4. Klein PS, Rye H. Interaction-oriented early intervention in Ethiopia: the MISC approach. *Infants Young Child*. 2004;17(4):340-54. doi: 10.1097/00001163-200410000-00007.
5. Bigelow AE, MacLean K, Proctor J, Myatt T, Gillis R, Power M. Maternal sensitivity throughout infancy: continuity and relation to attachment security. *Infant Behav Dev*. 2010;33(1):50-60. doi: 10.1016/j.infbeh.2009.10.009.
6. Higley E, Dozier M. Nighttime maternal responsiveness and infant attachment at one year. *Attach Hum Dev*. 2009;11(4):347-63. doi: 10.1080/14616730903016979.
7. Choochaem C. Maternal self-efficacy regarding perceptions and responsiveness to newborn cues [master's thesis]. Bangkok: Ramkhamhaeng University; 2009. 141 p. (in Thai).
8. Sumner G, Spietze A. NCAST Caregiving / parental-child interaction: teaching manual. Seattle: University of Washington; 1994. 156 p.
9. Bernard P, Gervais SJ, Allen J, Campomizzi S, Klein O. Integrating sexual objectification with object versus person recognition: the sexualized-body-inversion hypothesis. *Psychol Sci*. 2012;23(5):469-71. doi: 10.1177/0956797611434748.
10. Schafer R, Genna CW. Physiologic breastfeeding: a contemporary approach to breast feeding initiation. *J Midwifery Womens Health*. 2015;60(5):546-53. doi: 10.1111/jmwh.12319.
11. Klaus MH, Kennell JH. Maternal-infant bonding. 2nd ed. St. Louis, MO: Mosby; 1976. 260 p.
12. Ong SF, Chan WC, Shorey S, Chong YS, Klainin-Yobas P, He HG. Postnatal experiences and support needs of first-time mothers in Singapore: a descriptive qualitative study. *Midwifery*. 2014;30(6):772-8. doi: 10.1016/j.midw.2013.09.004.
13. Kurth E, Kennedy HP, Zemp Stutz E, Kesselring A, Fornaro I, Spichiger E. Responding to a crying infant - you do not learn it overnight: a phenomenological study. *Midwifery*. 2014;30(6):742-9. doi: 10.1016/j.midw.2013.06.017.
14. Chantarasena P. Primi para postpartum mother's ability developments in responsiveness to the newborn's cues. Khon Kaen: Khon Kaen University; 2008. 105 p. (in Thai).
15. Naowakhoaksorn T, Punthmatharith B, Naphapunsakul M. The effect of mother-

- infant interaction promoting program on maternal-infant attachment among adolescent mothers. *Songklanagarind Journal of Nursing*. 2015;35(2):143-60. (in Thai).
16. Glass GV. Primary, secondary, and meta-analysis of research. *Educ Res*. 1976;5(10):3-8. doi: 10.2307/1174772.
17. Phanthufak M, Phumonsakul S, Chareonpol O. The effect of a maternal role promoting program on maternal-infant attachment, maternal role satisfaction, competency in infant behavioral learning and infant growth. *Ramathibodi Nursing Journal*. 2009;15(2):149-61. (in Thai).
18. Cohen J. *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. 2nd ed. New York: Lawrence Erlbaum; 1988. 559 p.
19. Barnard KE. *Nursing child assessment and training: learning resource manual*. Seattle, WA: University of Washington; 1978. 232 p.
20. Amankwaa LC, Younger J, Best A, Pickler R. Psychometric properties of the MIRI [unpublished manuscript]. Richmond, VA: Virginia Commonwealth University; 2002. 15 p.
21. Oncharoen G, Sinsuksai N, Phahuwatanakorn W, Limruangrong P. Factors influencing maternal responsiveness in first-time mothers. *Journal of Nursing Science Chulalongkorn University*. 2017;29(2):87-98. (in Thai).
22. Condon J, Corkindale C. The assessment of parent-to-infant attachment: development of a self-report questionnaire instrument. *J Reprod Infant Psychol*. 1998;16(1):57-76. doi: 10.1080/02646839808404558.
23. Condon J. Maternal postnatal attachment scale (measurement instrument) [Internet]. Adelaide: Flinders University; 2015 [cited 2018 Nov 15]. Available from: <http://hdl.handle.net/2328/35291>.
24. Songkram N. *Design and multimedia development for learning*. 1st ed. Bangkok: Chulalongkorn University Press; 2010. 163 p. (in Thai).
25. Pothichai P, Jenjaiwit P. Interaction promoting program for family with first-born infant. *Journal of Nursing Science & Health*. 2012;35(1):18-27. (in Thai).